

A. A. ŠAHMATOV

**PRILOG ISTORIJI AKCENATA U SLOVENSKIM
JEZICIMA***

Ovaj rad objavljen je kao separat iz *Zbornika Odjeljenja za ruski jezik i književnost Carske akademije nauka*, tom III (1897. g.), knjiga 1, Sankt Peterburg, 1898, str. 1–34. Svoja zapažanja o istoriji akcenata u slovenskim jezicima Šahmatov potkrepljuje primjerima koje je zabilježio u crnogorskim govorima, a budući da je riječ o jednom od prvih dijalektologa koji se bavio proučavanjem crnogorskih govora, prevođenje ove studije od velikoga je značaja za crnogorsku dijalektologiju.

Ključne riječi: *akcentologija, dijalektologija, crnogorski govori*

U XIX t. *Arhiva za slovensku filologiju* (*Archiv für Slavische Philologie*), str. 564–581, izašao je članak g. Rešetara pod naslovom „Neuere Ansichten über das Wesen und die Entwicklung der serbokroatischen Accentuation“. Veći dio toga članka posvećen je kritičkoj ocjeni onih teza i zaključaka do kojih sam ja svojevremeno došao u tri članka o srpsko-hrvatskom akcentu objavljenih u *Ruskom filološkom vjesniku*. Bilo mi je veoma drago da se upoznam sa zapažanjima istaknutoga poznavaoa srpsko-hrvatskoga jezika. Pritom me uopšte nije iznenadilo to što je on na moje radove odreagovao veoma negativno, jer sam se i sam odrekao mnogih pretpostavki i zaključaka izloženih u njima. Moj članak o Berliću je bio odštampan 1888. godine, članak o Stuliju 1890. godine: od tada sam o mnogo čemu promijenio mišljenje i preradio ga. U petoj glavi mogega članka o Kiržaniću, objavljenome prije dvije godine, izložio sam sve preko čega se nijesam usuđivao poći u svojim istraživanjima o srpsko-hrvatskome i opšteslovenskome akcentu. Zbog toga i nijesam smatrao mogućim da ponovim u tome mojem trećem članku mnoge

* Tekst je objavljen kao separat iz *Zbornika Odjeljenja za ruski jezik i književnost Carske akademije nauka*, tom III (1897. g.), knjiga 1, Sankt Peterburg, 1898, str. 1–34. Prevela ga je Dragana Kalezić, a priredila i prilagodila strukturi časopisa Jelena Šušanj. Posebnu zahvalnost dugujemo Bojani Aleksić na pomoći u pribavljanju originalnoga teksta.

zaključke koji su izloženi u prvome članku – o Berliću, i nijednom nijesam pomenuo o rezultatima svojih zapažanja o akcentima Stulija. Ja sam se u potpunosti odrekao svojih zaključaka u vezi s akcentima zagonetnoga Stulija, ali smatram da će se istraživači vremenom još jednom vratiti određivanju sistema akcentuacije učenoga Dubrovčanina i možda zaista riješiti pitanje u pravcu koji je ukazao g. Rešetar (str. 571). Što se tiče Berlića, s radošću sam primijetio da g. Rešetar prepoznaje u njegovim tezama gotovo istu snagu kakvu im i ja pridajem. Jednako se uglavnom slažemo i u vezi sa značenjem akcenata Kiržanića. Zbog toga me malo iznenadilo da g. Rešetar smatra moje zaključke neosnovanim i to zato što su oni zasnovani na nepouzdanoj materijalu koji ne zaslužuje povjerenje. Bilo bi mi prijatnije da se uvaženi istraživač osvrnuo direktno na razmatranje mojih zaključaka i pokazao njihovu unutrašnju neosnovanost, ostavljajući po strani taj, po njegovu mišljenju nepouzdan, materijal na kojem su oni zasnovani. Takav odnos prema mojim tezama bio bi tim prije ispravniji, jer do njih nijesam uopšte došao na osnovu podataka izvučenih iz gramatika Berlića i Križanića i Stulijeva rječnika. Do tih pretpostavki doveli su me radovi Karadžića, Daničića, Budmanija, Mazinga, Fortunatova, Leskina i drugih. Nasuprot tome, sam sebe prekorijevam što sam se trudio da pročitam kod starih gramatičara to što oni možda ne donose, za obrazloženje zaključaka do kojih sam dolazio teoretskim putem.

Odlučio sam da ovđe dam manje ili više kompletan izvještaj o tim zaključcima na kojima sam se, proučavajući srpsko-hrvatske akcente, trenutno zaustavio, i o onim putevima koji su me doveli do tih zaključaka.

- I -

Upoređivanje čakavskoga i štokavskog akcenatskog sistema pokazuje 1) da se mjesto čakavskog akcenta podudara s ruskim, dok se u štokavskim govorima ono pomjerilo za jedan slog bliže početku riječi (upor. čak. *nogà*, rus. *ногà*, ali štok. *но̀гà*; čak. *rūkà*, rus. *рукà*, ali štok. *ру̀ка*; čak. *lopàta*, rus. *лопàта*, ali štok. *ло̀пàта*); 2) da čakavskome uzlaznom akcentu na dugome samoglasniku odgovara u štokavskim govorima silazni akcenat (čak. *krájlj*, ali štok. *к̀рâљ*, čak. *mlátiš*, ali štok. *м̀лâтѣш*).

Nesumnjivo je da je u objema tim osobenostima čakavski akcenat arhaičniji od štokavskoga. Da je mjesto akcenta čakavskih govora starije od štokavskoga, očito je iz navedenoga njegova podudaranja s mjestom akcenta u ruskome jeziku. Da je uzlazni akcenat u *krájlj*, *mlátiš*, stariji od silaznog akcenta u *к̀рâљ*, *м̀лâтѣш*, dokazuje se ponovo poređenjem s ruskim jezikom, *де корòль*, *молòтѣишъ*, proističu od opšteslovenskih *korľь*, *molťiši* s uzlaznim, a ne sa silaznim akcentom (upor. *орò*, *олò*, a не *òро*, *òло*). Na taj način dobijamo osnovu za tvrdnju da štokavske akcente treba pripisivati čakavskim ili

takvim praštokavskim vrstama koje su se u suštinskim crtama podudarale s čakavskim akcentima.

Nažalost, još uvijek nema sistematskoga istraživanja o čakavskim akcentima: nema nikakve sumnje da se među pojedinim čakavskim govorima zapažaju manje ili veće značajne dijalekatske razlike. Prema tome, bez obzira na sumnje g. Rešetara, smatram da među čakavskim govorima postoje takvi u kojima se ne razlikuju akcenti ´ (uzlazni) i ^ (silazni) na dugome slogu: upor. kod Nemanjića u njegovu *Čakavisč-Kroatiscbe Studien* upotreba jednoga znaka ´ za svaki akcenat na dugome samoglasniku. Tako je, sudeći po Mažuranićevim navodima (*Slovnica Hèrvatska*), na kratkim slogovima u čakavskim govorima poznat samo jedan akcenat " (*bōga* i *vodā*, *gospodīna*): međutim, zbog razlikovanja dvaju akcenata na dugim slogovima (*drūga*, ali *brādē*, *klobūk*), očekivali bismo da u čakavskim govorima nađemo razne akcente u riječima kao što su *boga*, *boka*, *goda* itd. i u riječima kao *voda*, *gospodina*, *dvora* itd.

U praštokavskim govorima nesumnjivo su se razlikovale dvije vrste akcenata ne samo na dugim, već i na kratkim slogovima: to se jasno vidi iz toga da savremeni štokavski *pykāw*, *brādē*, *lonāma*, *wodā* ni u kom slučaju ne mogu poticati od praštokavskih *pykāv*, *brādē*, *lonāma*, *wodā*, tj. od izgovora s tim istim akcentima koje imaju i koje su imale riječi kao *pyky*, *wōdy*, *bōza* itd. Pretpostavka praštokavskoga izgovora *pykāv*, *wodē*, *brādē* sa silaznim akcentima naišla bi prije svega na poteškoće u savremenome čakavskom izgovoru *rukāv*, *vodē*, *brādē* s uzlaznim akcentom, a gore smo videli da je čakavski uzlazni akcenat na dugome slogu stariji od štokavskoga, njemu odgovarajućega silaznog akcenta. Osim toga pretpostavka praštokavskoga izgovora *pykāv*, *wodē*, *wodā*, *lonāma* protivurječila bi osnovnoj karakteristici praštokavske akcentuacije, po kojoj su akcenti ^ i " bili nedopustivi na nepočetnim slogovima riječi. U postojanje pak takve glavne karakteristike akcentuacije uvjerava nas pod 1) okolnost da su i u savremenome štokavskom izgovoru ^ i " poznati isključivo na početnim slogovima riječi, pod 2) to da su u položaju koji nije na početnom slogu ^ i " u praštokavskoj (kao i u još ranijoj, koja je njoj prethodila) epohi nestajali, pri čemu je akcenat dobijao sušedni slog: upor. opštesrpsku izmjenu *na nōgu*, *u gōru*, *za vōdu*, *na rūke*, *u mēso*, *bez drūga* u *nā nogu*, *ù goru*, *zà vodu*, *nà rūke*, *ù mēso*, *bèz drūga*¹ (štok. *nā nogu*, *ù mēso*, *bèz drūga* itd., čak. *nà svitu*, *zà nogi*, *và goru*, *zà ruku* itd.). Na kraju, kao treće, ta osnovna karakteristika štokavske, i reću ću štoviše – srpsko-hrvatske akcentuacije objašnjava nam štokavsko pomjeranje akcenta: praštok. *rukāv* (upor. čak. *rukāv*) promijenilo se u **rukāv* pod uticajem toga opšteg zakona po kojem je ´ (uzlazni akcenat) prešao u ^ (silazni akcenat), upor. štok. *krāľ*, *mlāmūu* umj.

¹ Znakom ` ovđe i niže označavam drugu vrstu akcenta na kratkom slogu.

praštok. *králj*, *mlátīš*; ako u savremenome štokavskom nemamo *pykâv* (kao *кpâль*), već *pykâv*, to se na potpuno zadovoljavajući način objašnjava time da je akcenat $\hat{}$ bio nedopustiv u štokavskoj kao i u praštokavskoj epohi na nepočetnim slogovima riječi: prijelaz **pykâv* u *pykâv*² u štokavskoj epohi u potpunosti je jednak prelasku *na rûku* u *nà rûku* u praštokavskoj epohi. Ali s obzirom na to da promjenu *rukáv*, *vodé*, *nogóm* itd. u *pykâv*, *vòðē*, *nògōm* treba prije svega uporediti s prelaskom *vodà*, *nogà*, *lopàta* u *vòða*, *nòga*, *lòpata*, moramo neminovno zaključiti da je izgovor *vodà*, *nogà*, *lopàta* bio isti takav prelazni izgovor između *vodà*, *nogà*, *lopàta* i *vòða*, *nòga*, *lòpata* kao što su gore navedeni *pykâv*, *vòðē* bili prelazni između *rukáv*, *vodé* i *pykâv*, *vòðē*, pri čemu su se *vodà*, *lopàta* izmijenili u *vòða*, *lòpata* iz istoga razloga iz kojega su *na nõgu*, *u vòdu* prelazili u *nà nogu*, *ù vodu*, tj. zbog osnovne karakteristike srpsko-hrvatske akcentuacije, koja ne trpi akcenat '' na nepočetnome slogu riječi. Stoga je neophodno zaključiti da, kao što štok. *pykâv*, *vòðē*, *nògōm* ukazuju na praštok. *rukáv*, *vodé*, *nogóm*, tako i *vòða*, *nòga* ukazuju na praštok. *nogà*, *vodà* s tom vrstom kratkoga akcenta kojemu je na dugome samoglasniku odgovarao akcenat ' . Nadalje zaključujemo o štokavskoj promjeni ' u '' , analognoj promjeni ' u $\hat{}$, koja se jasno izvodi iz upoređivanja štokavskoga *кpâль*, *зпѣјѣх*, *нѣмѣм* itd. sa čakavskim *králj*, *gréh*, *pīšem*.

Eto razloga što u praštokavskoj epohi treba razlikovati na kratkim slogovima akcente ' u '' , a na dugim akcente ' i $\hat{}$.

S obzirom na dobijeni rezultat, a naročito na paralele koje smo usputno morali napraviti između srpsko-hrvatskoga i ruskoga akcenta, teško me okriviti za pokušaj da prenesem dalje istraživanje o uzajamnim odnosima i o porijeklu akcenata na tlo opšteslovenskoga jezika. Tim prije sam u pravu da to uradim jer pod 1) ruski jezik jasno ukazuje na to da su se u opšteslovenskome jeziku razlikovali uzlazni i silazni akcenat na dugome slogu, uporedi rus. *корòль* s praštok. i čak. *králj*, ali rus. *зòпод* s praštok. i čak. *grád*, pod 2) češki jezik svojim količinskim odnosima dovodi do istoga zaključka o iskonskoj razlici u akcentima, koji se razlikuju u srpsko-hrvatskome jeziku: tako riječima *králj*, *súd*, *pīšēš*, *mlátīm* i dr. odgovaraju *král*, *soud*, *pīšeš*, *mlátīm*, nasuprot tome, riječima *drûg*, *sâd*, *zlâto* itd. odgovaraju *druh*, *sad*, *zlato* s kratkim samoglasnicima, pod 3) ruski jezik pokazuje da prijenos akcenta u spojevima kao *na ruku*, *za vodu* (upor. praštok. *nà rûku*, *zà vodu*) datiraju još od opšteslovenske epohe: uporedi rus. *nà pyкy*, *zà vodu*, *nà дpyгa*, *nà Бoгa*, *нрѣ домѣ* itd.

S obzirom na te paralele, a naročito na navedeni prijenos akcenta u ruskome jeziku, iz kojega se jasno vidi da su i u opšteslovenskome jeziku u riječima *vodq* i *pero* na kratkome samoglasniku *o* bile različite vrste akcenata,

² Ovdje ' označava akcenat drugačiji od ' na slovima latinske abecede (upor. niže).

možemo sa sigurnošću zaključiti da su već u opšteslovenskome jeziku bile poznate navedene četiri vrste akcenta, pri čemu su se ˆ i ˘ srijetali samo na početnim slogovima riječi, dok su se ˘ i ˙ upotrebljavali i na početnim i na ostalim slogovima; u položaju na ostalim slogovima ˆ i ˘ su nestajali, a akcenat se prenosio na prethodni slog.

Neposredni je zadatak istraživača da odredi čime je to bila uslovljena razlika akcenata na dugim i kratkim slogovima. Što se tiče dugih slogova, razlika akcenata na njima izložena je istaknutim istraživanjima F. Fortunatova i A. Leskina u direktnoj vezi s razlikom u samome kvalitetu dužine. Fortunatov je u IV tomu *Arhiva za slov. filologiju* (*Archiv f. Sl. Ph.*) objavio članak „Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslavischen Sprachen“: u njemu je očigledno dokazao da su se u opšteslovenskim skupinama *or, ol, er, el* razlikovale dvije vrste akcenta, koje odgovaraju dvijema vrstama akcenta u savremenome litvanskom jeziku. Tamo će ruski jezik ima *òpo, òlo, èpe*, srpski jezik – *pâ, lâ, pê, ľê*, češki – *ra, la, ře, le*, u litvanskome jeziku nalazimo *ār, āl, ēr, ēl* s uzlaznim akcentom; tamo pak će ruski jezik ima *opò, olò, epè*, srpski – *pă, lâ, pĕ, ľĕ*, češki – *rá, lá, lí, ří*, u litvanskome jeziku nalazimo *ár, ál, ér, él* sa silaznim akcentom. Te dvije vrste akcenta Fortunatov otkriva u opšteslovenskim spojevima *or, ol, ʳr, ʳl* sa slogotvornim *r* i *l*. Leskin je u svojim *Untersuchungen üb. Quantität und Betonung* iskoristio zaključke Fortunatova, koje je veoma temeljito uopštio, ukazavši na to da su te dvije vrste akcenata bile poznate na svim glasovnim skupinama i dugim samoglasnicima opšteslovenskoga jezika: odnosi koji se zapažaju između srpskoga *zlâmo* i češkoga *zlato* rasprostiru se i na slučajeve kao srp. *zyba* pored češ. *zuba*; na isti način odnosi poput srp. *krâva* pored češ. *kráva* zapažaju se i u riječima kao što su *slâva, ľina, vĵĕra* itd. pored češ. *sláva, lipa, víra*. Određujući karakter opšteslovenskih akcenata, na osnovu podataka koje pružaju ruski i srpski jezik Leskin prihvata da su u opšteslovenskome jeziku riječi kao *zqba, zolto, druga* itd. imale silazni akcenat, a riječi kao *korva, lipa, slava, sila* uzlazni akcenat. Ja se u potpunosti slažem s generalizacijama koje je napravio Leskin, a još prije njega Fortunatov (on ih još uvijek nije objavio), i prihvatom, prema posljednjem, da su u litvanskoslovenskome jeziku dugi samoglasnici imali dvije vrste dužine ne samo pod akcentom, nego i u neakcentovanim slogovima: pojava različitih akcenata na dugim samoglasnicima bila je uslovljena razlikom u kvalitetu dužina tih samoglasnika.

Tako nas istraživanja Fortunatova i Leskina dovode do gorenavedenoga zaključka o tome da je opšteslovenski jezik na dugim samoglasnicima poznavao akcente ˆ i ˘ . Imajući u vidu sve izloženo o pojavama prijenosa akcenta, treba da pretpostavimo da su na kratkim slogovima u opšteslovenskome jeziku bile poznate takođe dvije vrste akcenta ˆ i ˘ . Potpuno opravdano smatramo da opšteslovenskim akcentima ˆ i ˘ odgovaraju u praštokavskim i savremenim

štokavskim govorima iste te dvije vrste akcenata: upor. ` opšteslov. *drûga*, *zôlto*, *gořda* i štok. *ðpŷza*, *zlâmo*, *zpâda*; opšteslov. *nõga*, *võda*, *bõga* (ti su akcenti posvjedočeni ruskim *nà nozy*, *nò vody*, *òm Boza*) i štok. *nõzy*, *vody*, *õdza*. Da do opšteslov. akcenta ´, očigledno, u jednome nizu slučajeva njemu odgovara u praštokavskim govorima ´ (štokavsko ^): upor. opšteslov. *kórlb*, *móltiši*, *píšeši*, *já* (češ. *já*) i praštok. *krájlj*, *mlátiši*, *píšēši*, *já* (kod Berlića *já*); u drugome nizu slučajeva tome istom opšteslov. akcentu odgovara u praštokavskim govorima ` (štokavski ^): upor. navedene gore opšteslov. *kórva*, *lípa*, *síla*, *vřbra* i praštok. *kráva*, *lípa*, *síla*, *vjera* (da je u praštok. bio upravo taj akcenat, a ne ` dokazuju spojevi kao *na krávu*, *za vjera*, ne *nà kravu*, *zà vjeru*). Poređenje praštok. *kráva*, *lípa* itd. sa češ. *kráva*, *lípa* jasno ukazuje na to da se skraćivanje samoglasnika (a ne promjena akcenta) desilo već na srpskoj (a ne na opšteslovenskoj) osnovi. Prema tome, treba pretpostaviti da se u jednome položaju dugi samoglasnik pod akcentom ´ skraćivao u praštokavskoj epohi, u drugome položaju čuvao se bez promjena: niže ću što bliže objasniti te različite uslove, a zasad ću primijetiti da pojava akcenta ` na samoglasniku koji se skratio (*kráva*, *síla* itd.) ukazuje na ekspiratorni karakter toga akcenta. Skraćivanje samoglasnika u jezicima s muzičkim akcentima jednako je gubljenju njegove muzikalne visine: i eto, akcenat tako niskoga sloga nije ` već ^, tj. ne muzikalno-ekspiratorni akcenat kakav je bio akcenat ^, već čisto ekspiratorni ^. – Gore smo navodili da je akcenat ^ bio poznat već u opšteslovenskome jeziku i postojao je tamo zajedno s akcentom ^: navodio sam opšteslov. *però* pored *võda*, *bõga*. Međutim, oblast rasprostriranja opšteslovenskoga ^ nije se ograničavala položajem na iskonsko kratkim samoglasnicima (kakvi su bili samoglasnici *o*, *e*, *ɐ*, *ɛ*): pod jednim opštim uslovom ^ je postajao akcenat kako kratkog tako i iskonsko dugog samoglasnika. A upravo se dugi samoglasnik pod akcentom ´ skraćivao kad mu je prethodio drugi slog, kada se nije nalazio na početku riječi: na opšteslov. *lopàta*, *vodà*, ne *lopáta*, *vodá* ukazuju i srp. (praštok.) *lopàta*, *vodà* i češ. *lopata*, *voda* s kratkim samoglasnicima. Na isti način skraćivao se dugi samoglasnik pod akcentom ^, ako zbog nečega akcenat riječi (prema osnovnome zakonu) nije mogao da se prenese na prethodni slog (v. niže): opšteslov. *porâbъ* *posàda*, (umj. *pòrqbъ*, *pòsada*, iz *porâbъ*, *posâda*), upor. praštok. *porùb*, češ. *porub*, rus. *noпыб*, *nocàda*. Isto tako kratki samoglasnik promijenio je svoj akcenat ^ u ^, kad mu je prethodio drugi slog, i akcenat riječi nije mogao prema opštem zakonu da pređe na njega: opšteslovenski *prītòka*, *nāròdъ*, upor. praštokavski *nāròd*, rus. *npumòk*, *napòd*. Osim toga akcenat ^ nalazio se na iskonsko kratkim i skraćenim dugim samoglasnicima na početku višesložnih riječi: opšteslov. *jàgoda*, *sýnovi*, *màtere* dokazuju se češkim *jagoda*, *mateře*, srpskim *jàgoda*, *màteru*, *сѣновѣ* (nom. mn.); opšteslov. *jèzero*, ne *jèzero* dokazuje se praštokavskim *u jèzeru* (upor. štok. *ý jezepy*, a ne *ÿ jezepy*). Niže ću navesti niz primjera koji potvrđuju ovde navedene odnose, a zasad ću se osvrnuti na zaključke do kojih smo došli.

U opšteslovenskome jeziku bio je, izgleda, pored muzičko-ekspiratornih akcenata ˝ , ˆ i ˊ , i čisto ekspiratorni akcenat ˘ . Muzičko-ekspiratorni akcenti su prema opštemu zakonu bili poznati samo na jednosložnim riječima (*já*, *trī*) i na početnome slogu dvosložnih riječi (*bōga*, *drūga*, *sláva*). U položaju pak iza drugog sloga akcenti ˝ i ˆ nestajali su, a akcenat riječi prenosio se na prethodni slog (*nà boga*, *bèz drūga*, *l̥potā*, akuz. uz nom. *l̥potà*). Uostalom, pod određenim uslovima, kad o takvome prijelazu nije moglo biti riječi, akcenti ˝ i ˆ bivali su zamijenjeni akcentom ˘ uz prethodno skraćivanje akcentovanoga samoglasnika (*posàda*, *nāròda*). Muzičko-ekspiratorni akcenat ˊ isto tako poslije skraćivanja samoglasnika zamjenjivao je akcenat ˘ u položaju koji nije na početnome slogu (*vodà*, *lopàta*). Na početku višesložnih riječi muzičko-ekspiratorne akcente zamjenjivao je ekspiratorni akcenat, poslije prethodnoga skraćivanja dugoga samoglasnika (*màtere*, *jèzero*, *sỳnovi*). I tako, samo na jednosložnim riječima i na prvom slogu dvosložnih riječi bili su poznati u opšteslovenskome jeziku muzičko-ekspiratorni akcenti; svi ostali slogovi trebalo je da imaju ekspiratorni akcenat. Istraživač nema pravo da se ograniči samo tim zaključcima: uslovi u kojima su mogle nastati razmatrane pojave toliko se jasno objašnjavaju da pružaju osnovu za dalje zaključke o tome kako su upravo nastajale različite vrste opšteslovenskoga akcenta.

Kad se zaustavimo na pojavama koje su izazvale s jedne strane promjenu *na vōdā*, *na drūga* u *nà vodā*, *nà drūga*, s druge prijelaz *vodà*, *lopàta* u *vodà*, *lopàta*, vidimo uticaj sloga ispred akcenta na muzičko-ekspiratorne akcente sljedećega sloga; taj je uticaj bio toliko jak da je izazivao čak nestajanje muzičko-ekspiratornih akcenata, pri čemu je ekspiratorni akcenat završio na prethodnome slogu; dok je u položaju ispred akcenta ˊ uticaj sloga ispred akcenta izazvao skraćivanje dugoga samoglasnika pod tim akcentom. Odakle je mogao pozajmiti takvu snagu slog ispred akcenta, čime je bio uslovljen toliki njegov značajni uticaj?

Nastajanje muzičko-ekspiratornih akcenata ˝ , ˆ i ˘ iz nekih drugih vrsta akcenata pripada nesumnjivo opšteslovenskoj epohi: iz još starije epohe opšteslovenski jezik dobio je potpuno drugačije vrste akcenata, što se tako jasno otkriva iz opisanih pojava skraćivanja samoglasnika pod akcentom i prijenosa akcenta, pojava nesumnjivo prilično kasnijega porijekla. Ako pretpostavimo da su prvobitno akcenti opšteslovenskoga jezika bili muzički, tj. da je akcentovani slog bio najviši slog riječi, onda je pojava novih vrsta akcenata, koje smo izveli najprije na osnovu pojava u srpskome jeziku, bila očigledno izazvana tendencijom da se spoje u akcentu muzički element s ekspiratornim – da se pojača akcenat. Vjerovatno je ta pojava bila posljedica muzičkoga slabljenja krajnjih slogova riječi: otpadanje krajnjih suglasnika, promjena *o* u položaju ispred završnih *t* i *s* u *ɐ* (Fortunatov, *Archiv f. Sl. Ph.*, XII) ukazuju na osoben karakter krajnjih slogova, koji se razlikuje od karaktera drugih

slogova riječi, svjedoče o slabljenju tih slogova, o njihovu gubitku prvobitne visine. S obzirom na to, u osnovu pretpostavke koju niže razvijamo o nastanku opšteslovenskih vrsta akcenata unosim dvije sljedeće teze: 1) nastajanju novih vrsta akcenata prethodilo je slabljenje krajnjih slogova riječi, 2) novi akcenti razlikovali su se od starih svojom većom ekspiratornom snagom. Dalje izlaganje o razvoju opšteslovenskih akcenata sastoji se u opisivanju tih složenih odnosa koji su nastali usljed susreta starih muzičkih s novim ekspiratornim elementima. S jedne strane slabljenje krajnjih slogova izazvalo je njihovo skraćivanje i na samoglasniku koji je izgubio visinu pojavljivao se, umjesto prethodnih muzičkih akcenata, ekspiratorni akcenat. Tako su se pojavile u opšteslovenskome jeziku vrste: *vodā, hvālā, popā, vīnū, perō, gnēzdō* itd. – S druge strane, slabljenje krajnjih slogova izazvalo je muzičko pojačavanje prethodnih neakcentovanih slogova: to se dešavalo kako u odnosu na slogove koji su prethodili akcentu (kad se akcenat nalazio na krajnjem slogu), tako i na slogove koji su slijedili za njim (akcenat se nalazio na trećemu slogu ili slogu koji je udaljeniji od kraja riječi). U položaju ispred akcenta nastajalo je muzičko pojačavanje s uzlaznim karakterom, dok je u položaju poslije akcenta pojačavanje imalo silazni karakter. Vjerovatno je to bilo uslovljeno odnosima još iz prethodne epohe, kad su u jeziku preovladavali muzički akcenti: visina pojedinih slogova išla je u pravcu prema akcentovanome slogu crescendo, dok je posle akcenta išla diminuendo. Označavajući pojačavanje s uzlaznim karakterom sa [˘] i ^{˘˘} (na kratkim i dugim slogovima), a visinu sa silaznim karakterom sa [˘] i ^{˘˘} (na kratkim i dugim slogovima), vidimo da su gorenavedene riječi zvučale kao *vōdā, hvālā* itd.; dok su riječi kao *jagoda, olovo, synovi*, đe je akcenat pripadao prvome slogu riječi, počeli da zvuče *jagōda, olōvo, synōvi* s akcentom na starome mjestu.

Konačno, slabljenje krajnjih slogova izazvalo je, kako smo videli, ekspiratorno jačanje akcentovanih slogova: akcentovani slog počeo se niže izgovarati, ali jače no ranije: muzički akcenti promijenili su se u muzičko-ekspiratorne. Muzički akcenat kratkoga sloga promijenio se u akcenat koji je jednak savremenome srpskom [˘] ; muzički akcenat dugoga sloga s prvom vrstom dužine koji je imao, može se pretpostaviti, uzlazno-silazni akcenat, promijenio se u muzičko-ekspiratorni silazni akcenat ^{˘˘} ; na kraju muzički akcenat dugoga sloga s drugom vrstom dužine, koji je vjerovatno imao uzlazni karakter, promijenio se u uzlazni muzičko-ekspiratorni akcenat ^{˘˘˘} (tako su se pojavili umjesto *bōgā, drūgā, brātā* – *bōga, drūga, brāta*).

No takva promjena akcenta dešavala se samo u slogu koji je neposredno prethodio završnim slogovima riječi, u pretposljednemu slogu riječi. Na trećem i daljem od kraja slogu nijesu mogle nastati nove vrste akcenata zbog tih promjena kojima se, kako smo videli, podvrgao pretposljednji slog riječi. Taj se slog zbog slabljenja krajnjega sloga riječi muzički pojačao, dobio sila-

zni muzički karakter. Takav akcenat često se nalazio na mjestu prethodnoga muzičkoga silaznog akcenta, dijelom je pak padao na prvobitno neakcentovani slog: u oba slučaja on je bio viši od prethodnoga muzičkog akcenta i zbog toga prethodni susret $\acute{}$ i $\grave{}$ bio je nedopustiv; prvobitno je u riječima tipa *ôlôvo, jâgôdâ* akcenat prvoga sloga riječi bio viši od akcenta drugoga sloga, ali kad se usljed slabljenja krajnjih slogova visina akcenta pretposljednega sloga povećala, $\acute{}$ bili su viši od $\acute{}$ koji su im prethodili. Ovdje se susrijecemo sa sljedećom osnovnom karakteristikom opšteslovenske akcentuacije toga njezina najkasnijega perioda, kad su u njoj počeli da se razvijaju ekspiratorni elementi: akcenat $\acute{}$ nikad se ne gubi pred muzičkim akcentom sljedećega sloga, čak i da je on viši od njega, gubeći pod uticajem toga sljedećeg sloga svoj muzički karakter, pa ipak on se čuva na starome mjestu kao ekspiratorni akcenat $\grave{}$ (zakon C). Eto zašto je i u tome slučaju *ôlôvo, jâgôda* trebalo da se promijene u *ôlôvo, jâgôda*. – Za drugu osnovnu karakteristiku opšteslovenske akcentuacije treba priznati uticaj novonastalih u njemu muzičkih akcenata $\acute{}$ (v. gore) i $\grave{}$ na gubitak visine, kompletno slabljenje svih njima prethodećih slogova (zakon B): pojava *jagodâmi* umj. prvobitnoga *jâgôdâmi* izazvalo je slabljenje sloga *go*, slabljenje i skraćivanje sloga *ja*, na kojem se (prema zakonu C) pojavio ekspiratorni akcenat: *jâgôdâmi*. Isto tako u *sýnovi*, koje se promijenilo u *synôvi*, gubio je visinu i skraćivao se slog *sy*, i na njemu, umjesto očekivanoga ekspiratorno-muzičkog akcenta $\acute{}$, zamjene staroga uzlazno-silaznog akcenta, pojavljivao se ekspiratorni akcenat $\grave{}$: *sýnôvi*. Na taj način prvobitne vrste *donôšômb, lopâtâmi, porâbômb* u potpunosti su se promijenile u *donôsômb, lopâtâmi, porâbômb*: uz to muzičko slabljenje sloga – nosioca starog akcenta – izazvalo je jačanje sloga koji mu je prethodio i na njemu se prema tome opštem zakonu (zakon D), koji smo videli prilikom nastajanja vrsta *vôdâ, vîndô*, pojavljivao muzički akcenat uzlaznoga karaktera: *dônôsômb, lôpâtâmi, pôrâbômb* itd.

Promjena muzičkih akcenata u ekspiratorno-muzičke na pretposljednje-mu slogu trosložnih i višesložnih riječi izazvala je niz pojava na kojima ćemo se i zaustaviti. Slog je, pojačavši se ekspiratorno, dobivši umjesto muzičkog akcenta muzičko-ekspiratorni, time u određenoj mjeri gubio svoju prethodnu visinu, slabio u određenoj mjeri u muzičkome smislu. To je slabljenje akcentovanih slogova izazvalo jačanje prethodnih slogova; upor. pojava uzlaznih muzičkih akcenata u slučajevima koje smo gore naveli: *vôdâ, lôpâtâmi* itd. Takvi su muzički akcenti nastajali i u slogovima koji su prethodili novim muzičko-ekspiratornim akcentima $\acute{}$, $\acute{}$ i $\acute{}$. Tako zapažamo sljedeću interesantnu pojavu u opšteslovenskoj akcentuaciji: stari muzički akcenti uzlazni i uzlazno-silazni ustupaju mjesto ekspiratornim i muzičko-ekspiratornim akcentima; ali jezik, konzervativan kao i uvijek, teži da sačuva te akcente, i oni nastaju na slogovima koji prethode starome mjestu akcenta; uzlazni muzički akcenti pre-

nose se jedan slog bliže početku riječi, ustupivši svoje mjesto novim akcentima ekspiratornoga karaktera. Tako umjesto *vodā, perō, lopātāmī* nastaju *vōdā, pērō, lōpātāmi*; takođe umjesto *poněšě* (3. l. aor.), *pohvālq* (akuz.), *lopātā, na drūga, za gōrā* itd. pojavili su se: *pōněse, pōhvālq, lōpāta, nā drūga, zā gōrā*.

Tako su nastali u jeziku susreti $\acute{\text{e}}$, $\acute{\text{z}}$ s kasnijim muzičko-ekspiratornim akcentima $\grave{\text{e}}$, $\grave{\text{z}}$ i $\acute{\text{e}}$. No ti se susreti nijesu mogli zadržati u jeziku bez izmjena: oni su bili u potpunoj protivurječnosti s odnosima dobijenim iz starije epohe. U tome najstarijem periodu, kako smo videli, uzlaznom muzičkom akcentu odgovarao je pak silazni muzički akcenat u narednome slogu: na taj način jezik je poznao s jedne strane spoj $\acute{\text{e}}$, kad glavni akcenat ($\acute{\text{e}}$) nije dolazio na završnome slogu riječi, s druge strane na kraju riječi bio je poznat akcenat $\acute{\text{e}}$, tj. iza uzlaznoga muzičkog akcenta moglo je uslijediti potpuno spuštanje glasa (pauza, ćutanje). U najnovijem periodu, u uslovima sličnim tome posljednjem nalazili su se uzlazni muzički akcenti u položaju ispred ekspiratornoga akcenata, pošto je i u tome slučaju iza njega slijedilo potpuno spuštanje glasa (upor. *древня vodā, perō* s novim *vōdā, pērō*); ali susreti $\acute{\text{e}}$ sa sljedećim muzičko-ekspiratornim akcentima suštinski su protivurječili starim odnosima, koji su dozvoljavali iza $\acute{\text{e}}$ samo silazne muzičke akcente. Eto zbog toga je trebalo da akcenti $\acute{\text{e}}$ i $\acute{\text{z}}$ pri susretu s prethodnim $\acute{\text{e}}$ prijeđu u muzičke akcente silaznoga karaktera: zaista, *pōněse, zā gōrā, pōhvālq, nā drūga, prīgōdā, nāvālq* prešli su u *pōněse, zā gōrā, pōhvālq, nā drūga, prīgōdā, nāvālq*. Ali te vrste zbog gorenavedenoga zakona C, prema kojemu uzlazni akcenat nije ustupao mjesto silaznome, i s obzirom na osnovno svojstvo koje je okarakterisalo novu epohu opšteslovenske akcentuacije i zahtijevalo izmjenu muzičkih akcenata u ekspiratorne ili muzičko-ekspiratorne, mijenjali su se nadalje u *pōněse, zā gōrā, pōhvālq, nā drūga, prīgōdā, nāvālq* (upor. savr. štok. *поне́се, за́ горы, по́хвала, на́ дру́га, при́года, на́вала*). Izmjena *pōněse* (umj. *pōněse*, a to umj. *poněšě*) u *pōněse* u potpunosti analogno gorenavedenoj promjeni *ōlōvo* u *ōlōvo*; *prīgōda* (umj. *prīgōda*, a to umj. *prigōdā*) prešlo u *prīgōda*, isto kao što je *jāgōda* prešlo u *jāgōda*. Očigledno, u položaju ispred $\acute{\text{e}}$ akcenti $\acute{\text{e}}$ trebalo je nužno da ustupe mjesto akcentu $\grave{\text{e}}$ (uz potpuno snižavanje sloga pod tim akcentom); $\acute{\text{e}}$ uvijek su prelazili u $\grave{\text{e}}$ zbog toga što $\acute{\text{e}}$ nije mogao izgubiti svoju muzičku visinu, pošto je bio zaštićen položajem ispred sljedećega neakcentovanog sloga.

Ni susret $\acute{\text{e}}$ s muzičko-ekspiratornim akcentom $\acute{\text{z}}$ jezik nije trpio, pod uticajem toga starog odnosa koji je zahtijevao nakon akcenta $\acute{\text{e}}$ ili potpuno spuštanje glasa ili muzičko-silazni akcenat na sljedećemu slogu. Muzičko-ekspiratorni akcenat $\acute{\text{z}}$ nije mogao prijeći u muzičko-silazni akcenat zbog svojega uzlaznog karaktera: eto zašto je slog pod tim akcentom trebalo da se skрати i izgubi svoju visinu; na mjestu $\acute{\text{z}}$ nastajao je ekspiratorni akcenat: *lōpāta*,

kòlĭno, zăbáva prelazili su u *lòpàta, kòlĭno, zăbáva* (upor. praštok. *lopàta, koljèno, zăbáva*).

Prethodnim izlaganjem pojašnjavaju se neki opšti zakoni opšteslovenske akcentuacije: gore smo ih formulisali i ukazivali na njihovu primjenu. Ovdje ćemo ih ponoviti još jedanput.

A. Uzlazni muzički akcenat u narednome slogu bio je praćen ili silaznim muzičkim akcentom (postepenim slabljenjem glasa) ili iznenadnim spuštanjem glasa (pauzom, ekspiratornim akcentom). Na tome zakonu bio je zasnovan i stari i najnoviji sistem opšteslovenskih akcenata: upor. spojeve $\acute{s}$ $\grave{s}$, kao i položaj akcenta $\acute{}$ na kraju riječi – u najstarijoj epohi; spojeve $\acute{s}$ $\grave{s}$ – u najnovijoj epohi.

B. Novonastali uzlazni i silazni muzički akcenti u položaju ispred ekspiratornoga akcenta i ispred krajnjega sloga riječi uticali su na skraćivanje i na gubljenje visine svih slogova koji su im prethodili. Eto stoga se u opšteslovenskome jeziku dužina samoglasnika čuvala samo pod akcentom ($\acute{}$ i $\grave{}$), u položaju ispred ekspiratornoga akcenta $\grave{}$ (pod uzlaznim muzičkim akcentom) i u položaju u preposljednjemu slogu riječi, koji slijedi iza akcenta (pod silaznim muzičkim akcentom).

C. U kasnijoj epohi života opšteslovenskoga jezika, kad se dešavalo jačanje akcenata, promjena muzičkih akcenata u ekspiratorno-muzičke i ekspiratorne, $\acute{}$ u položaju ispred $\grave{}$, nezavisno od staroga ili novoga svojeg porijekla prelazio je poslije prethodnoga skraćivanja samoglasnika, ako je on bio dug, u ekspiratorni akcenat $\grave{}$: tako se izmijenilo staro $\acute{}$ u *jăgòdā* (odatile *jăgòda*); isto tako se izmijenilo novo $\acute{}$ u *prîgòdā* (odatile *prîgòdā*).

D. Pojava ekspiratornoga ili muzičko-ekspiratornog akcenta na bilo kojem slogu izazivala je podizanje prethodnoga sloga, koji je dobijao uzlazni muzički akcenat. Na taj način promjene uzlaznih i uzlazno-silaznih muzičkih akcenata u ekspiratorne i muzičko-ekspiratorne praćene su prijenosom uzlaznih akcenata na prethodni slog. Tako su nastali *vòdā, vînò* i vrste koje su se podvrgle daljim izmjenama, kao *pòněse, pòhvâlā, lòpàta*.

Radi pojašnjenja gorenavedenih zaključaka te radi sistematičnijega pregleda cjelokupne ovdje izložene teorije opšteslovenskih akcenata, objasniću pojave koje smo razmotrili u obliku posebnih teza i priložiću im opis još niza pojava, koje su bile direktna posljedica osnovnih zakona koje smo upravo izložili.

1. U dalekoj epohi života opšteslovenskoga jezika njegovi su akcenti bili u potpunosti muzički. U pravcu prema akcentovanome slogu podizanje slogova riječi odvijalo se crescendo; iza akcenta slijedilo je postepeno spu-

štanje slogova riječi. Eto stoga je akcenat imao ili uzlazni ili uzlazno–silazni karakter: uzlazni akcenat dobijao je kratki slog i dugi slog s onim kvalitetom dužine koji smo imenovali drugom vrstom (*prōsō, brātā*); uzlazno-silazni akcenat dobijao je dugi samoglasnik s prvom vrstom dužine (*drūgā*).

2. U kasnijoj epohi muzičkome slabljenju, gubitku muzičke visine bili su podvrgnuti krajnji slogovi riječi. To se odrazilo 1) na zamjenu muzičkih akcenata krajnjega sloga, koji je izgubio visinu i skratio se, ekspiratornim akcentima; 2) na muzičko pojačavanje pretposljednega sloga u riječi; 3) na jačanje akcenta riječi, tj. na promjeni starih muzičkih akcenata u muzičko-ekspiratorne i ekspiratorne akcente.

3. Muzički akcenti krajnjega sloga usljed skraćivanja i slabljenja toga sloga, promijenili su se u ekspiratorni akcenat `: *perō, perā, vodā* itd. prelazili su u *però, perà, vodà*. Pritom se uzlazni muzički akcenat prenosio na prethodni slog, koji se povisio usljed gubitka visine sloga koji je slijedio iza njega – krajnjega sloga u riječi: *pěrò, pěrà, vōdà, hvālà* itd. (zakon D). Ispred takvoga muzičkog akcenta gubili su visinu i skraćivali se svi prethodni slogovi (zakon B): *krāsōtā, šīrīnā* itd.

4. Ekspiratorno jačanje krajnjih slogova uticalo je i na promjenu muzičkih akcenata u muzičko-ekspiratorne u jednosložnim riječima: ovde se nije pojavili ekspiratorni akcenti zato što samoglasnik u takvome položaju nije gubio ni visinu ni dužinu: *tō* se promijenilo u *tō*; *trī* u *trī* (upor. prijenos akcenta u rus. *на мпу*); *tý, já, mý* prelazili su u *tý, já, mý* (upor. dijalekt. čak. *já, tý, mý* s uzlaznim akcentom).

5. Slabljenje krajnjih slogova odrazilo se na muzičko podizanje prethodnoga, pretposljednega sloga u riječi. O pojavi uzlaznoga muzičkog akcenta ispred akcentovanoga krajnjega sloga prema zakonu D – rečeno je gore. Ali i ispred neakcentovanoga krajnjega sloga trebalo je da se podigne neakcentovani pretposljednji slog: na njemu se pojavio silazni akcenat (upor. zakon A), ili se pak silazni akcenat koji je ranije postojao podvrgavao podizanju: umj. *jāgōdāmī* dobijalo se *jagodāmi*, umj. *jāgōdā – jagōda* s povišenjem [˘]. Slogovi koji su prethodili takvim silaznim muzičkim akcentima podvrgavali su se slabljenju i skraćivanju prema zakonu B: *gōlābьmъ* prelazilo je u *golābьmъ* (upor. srp. *завранови* s *заврāна*); po tome je *jāgōdāmī* prelazilo u *jāgodāmi*, pri čemu se na samoglasniku koji se skratio i izgubio visinu pojavio akcenat `.

6. Prema zakonu C, akcenti [˘] i [˘] ispred silaznih muzičkih akcenata sljedećega sloga, u težnji da se pojačaju, nijesu mogli prijeći u muzičko-ekspiratorni akcenat, već je trebalo da se promijene u ekspiratorni akcenat `: *jāgōda, ōlōvo, slāvāmi* prelazili su u *jāgōda, ōlōvo, slāvāmi*; *donōšьmъ, lopātāmi* prelazili su u *donōšьmъ, lopātāmi*, odakle dalje *dōnōšьmъ, lōpātāmi* (zakon D).

7. Slabljenje krajnjih slogova riječi izazivalo je jačanje akcenata na pretposljednjim slogovima; umjesto muzičkih akcenata na njima je trebalo da se pojave muzičko-ekspiratorni. Takvi su se akcenti čuvali bez promjene samo u početnim slogovima dvosložnih riječi: *bôgà, drûgà, brâtà* prelazili su u *bôga, drûga, bráta*.

8. U slogovima koji prethode takvim akcentima, trebalo je prema zakonu D da nastanu muzički uzlazni akcenti: *poněse, pohvâli, písâr^a, lopáta* prelazili su u *pôněse, pôhvâli, písâr^a, lôpáta*. Takve nove vrste akcenata protivurječile su zakonu A, koji je zahtijevao iza uzlaznoga muzičkog akcenta ili muzički silazni akcenat ili ekspiratorni slog. Eto zašto su se *˘* i *ˆ* promijenili u silazne muzičke akcente *˘*, a *ˆ*, koji po svojem uzlaznom karakteru nije mogao prijeći u silazni muzički akcenat (*˘*), prelazio je poslije skraćivanja i gubitka visine samoglasnika u *˘*; umjesto *lôpáta* dobijeno je *lôpàta*, a umjesto *pôněse, písâr^a, pôhvâli, bēz drûga, nâ bôga* – *pôněse, pôhvâli, písâr^a, bēz drûga, nâ bôga*. Po zakonu C, *˘* je ispred sljedećega akcenta *˘* prelazilo u ekspiratorni akcenat, i na taj način nastajali su *pôněse, pôhvâli, písâr^a, bēz drûga, nâ bôga*.

9. Na taj način dobijeni odnosi u cijelome nizu slučajeva bili su narušeni u opšteslovenskome jeziku, usljed zamjene kratkoga samoglasnika dugim pod uticajem neke analogije. Takva zamjena mogla se desiti u položaju samoglasnika ispred muzičkoga uzlaznog akcenta, u njegovu položaju pod tim akcentom (*˘*), i na kraju u položaju samoglasnika pod ekspiratornim akcentom *˘*.

10. Prema zakonu B, ispred akcenata *˘* i *ˆ* dužina samoglasnika bila je nedopustiva. Ako je pod uticajem neke analogije slog ispred toga muzičkog akcenta dobijao dužinu, uzlazni muzički akcenat prenosio se na taj dugi samoglasnik, a slog koji je slijedio iza njega gubio je visinu i skraćivao se ako je bio dug; pri čemu se na njemu, prema zakonu A, pojavio ekspiratorni akcenat. Tako je u riječima složenim s prijedlozima dugi samoglasnik zamijenio kratki samoglasnik prijedloga pod uticajem brojnih oblika u kojima su prijedlozi *nâ, îz, prî* itd. čuvali svoju dužinu; pritom i prvobitno kratki samoglasnici prijedloga postajali su dugi. Prvobitno *zaslûgà, porôdà, zadrûgà* itd., promijenivši se u *zâslûgà, pôrôdà, zâdrûgà*, prelazili su zatim u *zâslûga, pôrôda, zâdrûga* itd. Upor. akcenat savremenih štokavskih riječi kao *на́ука, зало́га, за́друга, за́бава, на́рука*, čak. *prîlika*, rus. *прѣрѡда, порѣ́ка, погѡ́да, замѣ́на, позолѡ́та* itd. – Takođe probijanje dužine u prijedloge dešavalo se u glagolima složenim s prijedlozima: *zalômiši, naučíte* (upor. proste *lomiši, učíte*) promjenom u *zâlômiši, nâučíte* prelazili su u *zâlòmiši, nâučíte*. Odavde u savremenome štokavskom, đe glagoli u s njima složenim prijedlozima ima-

ju pravilno kratke samoglasnike: *зѧломѧиши, нѧучѧте* (pri prostim: *лѧмѧиши, учѧте*).

11. Ako se dužina pod uzlaznim muzičkim akcentom pri susretu sa sljedećim muzičko-ekspiratornim akcentima, pod uticajem nekih analogija, nije mogla skratiti (kako je to zahtijevao zakon C, upor. pojavu opisanu u t. 8), neskladan spoj [˘] sa sljedećim [˘] i ^ˆ eliminisao se potpunim gubljenjem visine i skraćivanjem sloga pod muzičko-ekspiratornim akcentima, tj. u tome slučaju jezik pribjegava drugome načinu eliminisanja spojeva uzlaznoga muzičkog akcenta s muzičko-ekspiratornim akcentima (upor. prvi način u pojavi umj. [˘]i[˘] ili ^ˆ – [˘], odakle je [˘], drugi način u pojavi umj. [˘] ili [˘]i[˘] – [˘] ili [˘]˘). I tako umj. [˘] (ako se on nije mogao skratiti) i [˘] ili ^ˆ pojavilo se [˘]. Tako umj. *nǎ vǒdq, zǎ drǔga, ǐz gǒrda, prǐ dǒmъ* itd., ako je dužina prijedloga bila zaštićena analogijom slučajeva *ǎ* su prijedlozi bili dugi, pojavljivali su se *nǎ vǒdq, zǎ drǔga, ǐz gǒrda, prǐ dǒmъ*, upor. dijalekatski ruski izgovor *на вѧды, на зѧру, на зѧмлю, на рѧку*. Tako su se mijenjali *nǎrǒdъ, nǎsǎdъ, zǎvǒrtъ, nǎbǒrъ* u *nǎrǒdъ, nǎsǎdъ, zǎvǒrtъ, nǎbǒrъ*, upor. štok. *nǎrod, nǎsad, zǎvrat, nǎbor*, čak. *zǎkǒn, pǒtrǐs, pǒrǒd*, rus. *зǎpǒk, зǎлѧв, прѧхѧд, нǎнѧс, пǎѧк* itd.; pravilnu izmjenu (sa skraćivanjem prijedloga) nalazimo u čak. *nǎuk, nǎrod* (uz *nǎrǒd*), *zǎlog, pǎuk*, štok. *ǔstok, ǔtok, ǔtor*, rus. (malorus.) *zǎmǐt, zǎlǐm, zǎmax, zǎlѧv, nǎnos, nǎpǐd* itd. Isto tako različito se mijenjalo *prǐlikǎ*, ak. jed: ako je prijedlog mogao skratiti svoju dužinu, pojavilo se *prǐlikǎ* (upor. čak. *prǐlika*), ako se pak dužina čuvala – *prǐlikǎ* (čak. *prǐlika*). Na taj način niz slučajeva navedenih u t. 9 može se odnositi i na ovo: pitanje se svodi na to da li u objašnjavanju savremenih akcenata riječi ženskoga roda poći od akcenata nominativa ili akuzativa: *prǐlikǎ* i *prǐlikǎ* jednako su kao rezultat davali *prǐlika*, ako se dužina prijedloga nije skraćivala.

12. Ako se pod uticajem analogije dugi samoglasnik pojavio na mjestu kratkoga pod akcentom [˘], onda je akcenat samoglasnika bio muzičko-ekspiratorni [˘]. Zakoni opšteslovenske akcentuacije pritom nijesu se narušavali osim u slučaju ako se [˘] nalazilo na prvome slogu riječi: tako, pod uticajem *pǐsǎti, pǐšǎ, – pǐšǐši, pǐšǐte* trebalo je da se promijene u *pǐšǐši, pǐšǐte*, uporedi savr. čak. *pǐšǐš, pǐšǐte* s uzlaznim akcentom; *hǎlǐte, lǐbǐmъ* mijenjalo se u *hǎlǐte, lǐbǐmъ* pod uticajem *hǎlǐti, lǐbǐti*, upor. čak. *hǎlǐte, lǐbǐte* s uzlaznim akcentom. Riječi *rǎzǒrъ, ǔgǒnъ* (upor. čak. *ǔgon*: quod mihi delectationi est), *nǎrǒdъ* (čak. *nǎrod*), *nǎbǒrъ, rǎzǐmъ* itd. promijenili su se u *rǎzǒrъ* (štok. *pǎzor*), *ǔgǒnъ* (štok. *ǔzon*), *nǎrǒdъ* (čak. *nǎrod*), *nǎbǒrъ* (čak. *nǎbor*), *rǎzǐmъ* (čak. *rǎzum*) itd.

13. Ako se [˘] umjesto [˘], zbog ovde navedenoga razloga, pojavilo na završnome slogu riječi, spojevi [˘] i [˘] nijesu mogli biti dopustivi pod dejstvom zakona A. Takvi spojevi gubili su se, videli smo, gubljenjem visine i skraći-

vanjem sloga s akcentom ´, pri čemu su ´ i ´´ prelazili u ´ i ´´ (upor. *lõpàta* umj. *lõpáta*). Ali ako se slog pod akcentom ´ nije mogao skratiti, susreti ´ i ´´ eliminisali su se potpunim nestajanjem ´ i ´´ u slogu ispred ´, što je bilo jednako gubitku visine i skraćanju toga sloga. Tako je 3. l. jed. *lõmì, trǎbì* promijenilo kratko *i* u dugo pod uticajem *ī* u *hòdī, nòsī: lõmí, trǎbí* prelazili su u *lomí, trǎbí*. Naročito je rasprostranjena bila vrsta ´ na završnome slogu riječi u riječima koje su izgubile krajnje *ǎ* i *ǎ*, u najkasnijim slovenskim narječjima: upor. praštok. *junák, rukáv, pisár*, umjesto *junàk, rukàv, pīsàr*, pod uticajem zavisnih padeža, đe se u sufiksu sačuvao dugi samoglasnik.

14. Ako je dužina dospijevala na mjesto akcentovanoga ´ u sredini riječi, spoj ´´´, suprotno zakonu A, a koji se nije izgubio skraćivanjem sloga pod akcentom ´ (upor. *lõpàta*, umj. *lõpáta*), gubio se putem izmjene ´ u uzlazni muzički akcenat, usljed čega je nestajao taj akcenat na prethodnome slogu, a sljedeći je slog pod uticajem zakona A dobijao ekspiratorni akcenat. Tako *lomíte*, pod uticajem *lõmì* (v. gore) te oblika poput *nòsīte*, mijenjalo se u *lõmíte*, odatle *lomítè* (upor. štok. *ломіме*, rus. dij. *ломиме*). Mora se primijetiti da je jezik, eliminišući oblike *lomí* i *lomíte*, pribjegao jednome opštem sredstvu: povišenju sloga pod akcentom, izmjeni muzičko-ekspiratornog akcenta ´ u muzički ´, usljed čega je prethodni slog gubio visinu i skraćivao se, ako je bio dug. Ali takav muzički akcenat mogao se zadržati samo u slogovima koji nijesu bili na kraju, pošto se na sljedećem slogu pojavio ekspiratorni akcenat, a u tome periodu života opšteslovenskoga jezika svaka je riječ trebalo da ima ili ekspiratorni ili muzičko-ekspiratorni akcenat; u završnome slogu iz istoga razloga muzičko-uzlazni akcenat, ne gubeći svoj uzlazni karakter, prelazio je u muzičko-ekspiratorni akcenat.

15. Pod uticajem analogije srodnih ili sličnih oblika, akcenti ´ i ´ često su ustupali mjesto drugim vrstama akcenata, i to upravo muzičko-ekspiratornim ´ i ´, a ´ pored toga čak i muzičkome akcentu ´. To što u većini slučajeva đe je bila stara alternacija u akcentu između kraja riječi i pretposljednje sloga, u skladu s akcentima ´, na prvome slogu dvosložnih riječi nalazili su se akcenti ´ i ´ na istome tom slogu u srodnim oblicima (*bõka – bõkù, hválq – hválà*), izazvala je pojavu ´ i ´ umj. ´ i ´ u slučajevima kao *mǎsto* umj. *mǎsto* pod uticajem *mǎstà, čàsa* umj. *čàsa* pod uticajem *čàsǎ* (lok. jed.), upor. akcenat *nà mesto* u savr. čak. (Mikuličić, po rukopisnim primjedbama prof. Brandta, 110, 137), *óm uacy* u savr. ruskome. Na isti način oblici 3. l. jed. aor. *òrā, lòmī, hvālī* (umj. *hvālī*), koji su nastali neposredno iz *òrā, lòmī, hvālī* (umj. *òrā, lòmī, hvālī* pod uticajem oblika 1. l. jed. *òrāh, lòmīh, hvālīh* itd. umj. *òrāh, lòmīh, hvālīh* pod uticajem oblika 1. l. jed. *òrāh, lòmīh, hvālīh* itd. umj. *òrāh, lòmīh, hvālīh* pod uticajem *òrāš, lòmīš, hvālīš*), eto zašto u savr. štok. nalazimo *òpā – ýzopā, xwālū – nòxwālū* (pored *òpacmo, xwālūue*). – Niz riječi tipa *prigõda, pòtvõra, ùpõra, òtõka* itd. uticao je na izmjenu riječi kao *prõslàva, sǎsǎda* (čak. *sūsèda*), *něvǎra* (čak. *nevèra*),

òrspràva (rus. *почпàва*) itd. u *pròslàva*, *sàsšda*, *něvšra*, *òrspràva*, odakle dalje prema opštemu zakonu dolazi *pròslàva*, *sàsšda*, *něvšra*, *òrspràva*, upor. štok. *прòслава*, *сѹсјèда*, *нѣвјèра*, *рàспрàва*.

16. Videli smo da je prema opštemu zakonu nove slovenske akcentuacije nakon uzlaznih muzičkih akcenata trebalo da slijede ekspiratorni akcenti. Ako se pak između ^ʹ i samoglasnika sljedeće riječi nalazila grupa suglasnika koja je zbog svojega izgovora zahtijevala ekspiratorno naprezanje, akcenti ^ʹ nijesu mogli sačuvati svoj muzički karakter, već je trebalo da pređu u ekspiratorne akcente: pojava dva ekspiratorna akcenta na riječi eliminisala se gubitkom akcenta završnoga sloga. Takve su grupe samoglasnika umekšani suglasnici koji su se pojavili usljed promjene suglasnika ispred narednoga *j*: *kòžžà*, *stòržžà*, *dùššà*, *gòrğd' à* itd. promijenili su se u *kòžža* (štok. *кòжа*, češ. *kůže*) *stòržža*, *dùšša* (čak. *dùša*), *gòrğd' a* (čak. *gràja*). Pod uticajem dužine u oblicima akuzativa i drugih padeža (*stòržžà*, *dùššà*), umjesto ^ʹ moglo se pojaviti ^ˈ: *stòržža* (upor. čak. *stràža* s uzlaz. akcentom, štok. *српàжа*), *gòrğd' a* (čak. *gràja*, što. *gràđa*) itd.

17. Videli smo u tački 16 da se *kòžža* pojavilo umj. *kòžžà*, poslije izmjene ^ʹ u ^ˈ i gubitka akcenta na završnome slogu. Smatram da je takav gubitak ekspiratornog akcenta nagrađivan svaki put produženjem samoglasnika i pojavom na njemu muzičkoga silaznog akcenta prema zakonu A. Gorenavedene riječi zvučale su *kòžžà*, *stòržžà*, *gòrğd' à*; isto tako i *sùššà*, *žèğd' à* (pri *žèğd' à*, upor. čak. *žèja*). Vjerovatno je produženje i muzičko pojačavanje samoglasnika bilo uslovljeno gubitkom muzičkoga karaktera prethodnoga sloga: *kòžžà* je prelazilo u *kòžžà*. Isto takvo produženje završnoga samoglasnika dešavalo se u slučajevima gubitka njegova ekspiratornog akcenta pod uticajem analogije: *vòrtà*, *ústà*, *vínà* nom. mn. mijenjali su se u *vòrtà*, *ústà*, *vínà*, pod uticajem sheme razrađene u nekim riječima srednjega roda, po kojoj je u jednini akcenat bio na završnome, a u množini na slogu koji mu je prethodio (uporedi rus. *ворòта*, *вùна*, čak. *vràta*, *ústa*). Takvu pretpostavku u dovoljnoj mjeri objašnjava dijalekatska pojava dugih samoglasnika na kraju riječi u srpsko-hrvatskome jeziku; takve samoglasnike nalazimo u starome jeziku (sudeći po spomenicima) i u savremenim govorima; tako u govoru Berlića a u nom. mn. u riječi srednjega roda uvijek je dugo: *ústà*, *písmà*, *vrátà*, a zato i *nebesà*, *vremenà* itd.

18. Treba primijetiti da u periodu kad su se u opšteslovenskome jeziku dešavale ovđe opisane pojave, akcenat ^ˈ, a u periodu koji mu je neposredno prethodio akcenat ^ʹ imali su ne samo iskonsko kratki samoglasnici (*o*, *e*, *ʊ*, *ɐ*), već i samoglasnici *y* (*ɤ*) i *i*, koji su se skratili tek kasnije u položaju ispred neslogovnog *i*. Tako su se pojavili opšteslov. *mȳià*, *liià*, *biìà*, *krȳià* itd. pored *mȳti*, *líti*, *bíti*, *kríti*. Upravo na takav izgovor tih oblika ukazuje

sudbina akcenta pri njihovu spajanju s prijedlozima. Štok. *їзбиїєш, прѡлиїє, їмїїє, нївиїєш*, rus. dij. (malorus.): *пони́бье* (Квитка II, 195), *ни́дїбьєця* (II, 66), *рози́ньєця* (I, 143), *оби́льлѣ* (II, 26) itd. jasno ukazuju na opšteslovensko *izbijěši, ùmǵje*, koji potiču od *izbǵješi, ùmǵje*. Ruski akcenti *изобьѣшь, обольѣтъ* pojavili su se pod uticajem akcenta 1. l. jed. *изобьѣю, обольѣю*, a taj je akcenat izazvan analogijom oblika kao *возьмѣю* uz *вѡзьмєшь, поїдѣю* uz *поїдєтъ*; isto tako se pojavilo dijalekatsko *умьѣю* umj. *умою*, a odatle *мьѣю* umj. *мою*, kao *бьѣю* umj. *бію*.

19. Ostaje mi da kažem još samo nekoliko riječi o uticaju na izmjenju akcenata, izazvanom gubitkom slogovnog karaktera samoglasnika *ъ* i *ь*. Ostavljajući po strani pitanje može li se taj gubitak pripisati opšteslovenskom periodu, ili se on pak desio u pojedinim slovenskim jezicima, primijetiću da se prije svega on odrazio na produženje samoglasnika pretposljednega sloga. Pritom je akcenat *˘* zamjenjivao akcenat *ˆ*: *bǵgъ, dǵmъ* promijenili su se u *bǵgъ, dǵmъ* (upor. štok. *бѡгъ, дѡмъ*). Akcenti *˘* i *ˆ* očigledno su takođe prelazili u *ˆ*: *brátъ, rákъ, dǵdъ* promijenili su se u *brátъ, rákъ, dǵdъ* (zato je u češkom *brat*, ne *brát, rak, děd*). Što se tiče riječi koje su izgubile na kraju akcentovane *ъ, ь*, muzički akcenti *˘* prethodnih slogova prelazili su u muzičko-ekspiratorni akcenat na dugome slogu (*˘*): *pǵpъ, umj. pǵpъ, grǵhъ* umj. *grǵhъ*. Ako je pretposljednem slogu prethodio još drugi slog, novonastali spojevi *˘* sa akcentima *ˆ* i *˘* gubili su se prema opštemu zakonu: *˘ˆ* (iz *˘ˆ* i *˘˘*) prelazili u *˘˘* i *˘˘*, upor. *ǵbrázъ* (rus. *ǵбразъ*) uz *ǵbrázъ* (pod uticajem *ǵbráza*); štok. *чǵвјек* (uz *чǵвјек – чǵвјєка*), *чǵвјєд* itd.; *˘˘* i *˘˘*, kad se *˘* nije moglo skratiti, prelazilo je u *˘˘*: *junákъ* itd.

Praštokavski govori sačuvali su akcente opšteslovenskoga jezika gotovo bez promjene. Uostalom, akcenat *˘* (muzičko-ekspiratorni) promijenio se pod određenim uslovima u *˘* (ekspiratorni). Određujući te uslove vidimo da je *˘* zamijenio *˘* samo u jednome položaju u riječi, i to upravo na prvome slogu dvosložnih riječi: *bráta, ráka, sláva, sìto* umj. *bráta, ráka, sláva, sìto*. Uz to ipak nalazimo *ládja, grádja, súša, stráža, vráta* itd. Razlika u sudbini akcenta kod *bráta* i *vráta, sláva* i *stráža* objašnjava se time što je u riječima *bráta, sláva* iza akcenta *˘* slijedio kratki slog, a u riječima *vráta, stráža*, prema tački 17, dugi. Prema tome, određujući uslove promjene *˘* u *˘* u praštokavskim govorima, vidimo da se ona dešavala u prvome slogu dvosložnih riječi, ako je iza njega slijedio kratki slog; imajući u vidu da je u riječima kao *rázor* slog iza *˘* imao silazni muzički akcenat, može se tačnije odrediti uslov promjene *˘* u *˘* i reći da se *˘* izmijenilo u *˘* ispred kratkoga neakcentovanog sloga. Zar se ne vidi u toj pojavi asimilacija akcentovanoga sloga prema sljedećem neak-

centovanom? Asimilirajući se prema njemu, akcentovani slog gubio je visinu, skraćivao se i dobijao ekspiratorni akcenat `.

Skraćivanje ´ u ` izazvalo je skraćivanje ´ u ´ tamo đe se ´ nalazilo u alternaciji sa ` iz ´. Tako je pojava *màslo*, *žito* izazvala *máslà*, *žità*; *čàsa* umj. *čása*, *pràga* umj. *prága* izazvali su *čàsù*, *prǎgù*, umj. *čàsù*, *prǎgù* (upor. savr. štok. *màcna*, *жùма*, *чàcy*, *npàzy*). Pojava ` umj. ´ na početnome slogu dvosložnih riječi odrazila se i na prijelaz ´ u ` u srodnim jednosložnim oblicima: prijelaz *bràta*, *mràza*, *plàča*, *sìra* u *bràta*, *mràza*, *plàča*, *sìra* izazvalo je *bràt*, *mràz*, *plàč*, *sìr* umj. *brát* itd.

Savremena štokavska akcentuacija znatno se razlikuje od praštokavske i opšteslovenske. U praštokavskoj akcentuaciji zapažamo značajnu raznovrsnost u akcentima: pored čisto muzičkih akcenata ´ i ´ nalazimo muzičko-ekspiratorne ´, ^, ´ i u potpunosti ekspiratorni `. U štokavskim govorima nastala je tendencija da se zamijeni ekspiratorni akcenat više muzičkim ´, a akcenat ´ takođe više muzičkim ^: umjesto četiri akcenta jezik je težio da dobije dva akcenta ´ i ^. Zaista na jednosložnim riječima i prvom slogu dvosložnih i višesložnih dobijene su dvije vrste akcenta: umj. *bõga* i *bràta* pojavilo se *bõga* i *bràta*, umj. *drũga* i *pĩšem* – *drũga* i *pĩšem*. Ali pojavljivanje ´ i ^ na slogovima koji nijesu početni izazvalo je pojave u potpunosti slične onima koje su postojale u opšteslovenskome jeziku: kao prvo, slog ispred ^ dobijao je uzlazni muzički akcenat (*junák*, koji se promijenio u *junák*, prelazio je u *jũnák*). Kao drugo, vrste ´ i ´, kao i ´ i ´, koje nijesu dopustive po zakonu A, trebalo je da promijene ´ i ^ u silazne muzičke akcente (upor. sličnu pojavu u opšteslovenskome), a prethodni je slog, slabeći, dobijao na sebi muzičko-ekspiratorne akcente novoga tipa koje ćemo odmah prema Vuku predstaviti znacima ` i ´: *rũkà*, *võdà*, *junák* prelazili su u *rũkà*, *võdà*, *jũnák*, odakle je *pýkà*, *vòdà*, *jũnák*.

Na taj način u štokavskoj epohi na početnome slogu riječi i na jednosložnim riječima umjesto četiri praštokavska akcenta ´ ´ i ´ ^ sačuvala su se samo dva posljednja. Na nepočetnim slogovima umjesto ´ i ´ pojavili su se muzički akcenti ´ i ´; zbog toga su muzički akcenti ´ koji su im prethodili prešli u muzičko-ekspiratorne ` i ´.

U pojedinim štokavskim govorima nove vrste akcenata bile su podvrgnute daljim izmjenama. Mnogi od njih vjerovatno su izgubili muzičke akcente u položaju iza muzičko-ekspiratornih ` i ´: to se može zaključiti iz zapažanja gospode Kovačevića i Rešetara. Ali u veoma brojnim govorima ti

muzički akcenti sačuvani su: to je dalo osnovu L. Mazingu da govori o akcentu na dva sloga u srpskim govorima. Smatram da su rasprave o tome ko je od posmatrača, Kovačević i Rešetar ili Mazing i Floršjuc, koji mu se približio (o kome znam iz kritike Rešetara, odštampane u *Archiv f. Sl. Ph.* XIX, 580–581), u pravu, a ko od njih griješi – besplodne. Očigledno, razlike u rezultatima do kojih su oni došli zavise od razlika u govorima koje su istraživali. Ja tim prije insistiram na takvom objašnjenju mimoilaženja između tih istraživača jer svi oni, sudeći po tome što mi o njima znamo, imaju izvanredan sluh i muzički su obrazovani.

S obzirom na to da dosad imamo vrlo malo podataka u vezi s akcentima pojedinih srpsko-hrvatskih govora, odlučio sam da ovđe navedem nekoliko svojih zapažanja o govorima Crnogoraca. Na samome početku smatram za neophodno da se ogradim da se ne mogu pohvaliti istančanošću sluha, mada sam u pojedinim slučajevima razlikovao akcente " i ` (znak Vuka), ^ i ´, ali u svojim zapisima razlikovao sam samo dvije vrste akcenta: akcenat kratkoga i akcenat dugoga samoglasnika.³ Na taj su se način moja zapažanja svodila uglavnom na određivanje mjesta akcenta. Često bih čuo na riječi dva akcenta, što sam i zabilježio u primjerima koje sam niže naveo. Ponekad mi se dugi slog (koji na sebi nema ekspiratorni akcenat) činio pod akcentom, no detaljnija provjera otkrila je samo to da je on viši od prethodnog akcentovanog sloga. Mene je naročito iznenadilo preovladavanje čakavskoga mjesta akcentuacije, i sve navedene primjere de mjesto akcenta odstupa od štokavskoga provjerio sam po dva i po tri puta.

1. Od Andrije Gordaševića iz Čeva u Katunskoj nahiji uspio sam da, između ostaloga, zapišem niz riječi i uz njegovu pomoć da akcentujem neke tekstove. Akcenat na krajnjem kratkom otvorenom slogu u potpunosti je stran Gordaševiću; on govori: *nòga, cèlo, nèro, жèна, сèстра, слобòда, висòко, джèца, òца* (gen.), *мòгло* itd. Ali pri zatvorenosti krajnjega sloga, Gordašević ima čakavsko i rusko mjesto akcenta: *кулѹк, орàг (òрах), међèд, кукурѹз, љеворѹк, домазèт, дугуљàст, обрàз, памѹк, парѹн, језѹк, злочèст, пашенòг, зубàст, губèр, голубàст, голобрàд, данàс, ноћàс, вечерàс, јесенàс, отàц* itd. Izuzetak je samo *пàун* (код Вука *пàун*), ali, možda Gordašević govori *пăун*, upor. *пăук* kod Vuka. U riječi *домàћин* nekoliko puta sam čuo dva akcenta. Ako kratkome krajnjem slogu prethodi dugi slog, onda se tu takođe razlikuju krajnji otvoreni i zatvoreni slogovi; pored *на двòру, стàбло, глàва, јунàци, по ријèци, вíно, на глàсу, нàћи, Рàда* itd. nalazimo *сàвјèт, лѹпèж, лòнчѹћ*; uostalom riječ *нàрод* se uvijek čuje s akcentom na prvome slogu; nepostojano *a* krajnjega sloga, uz prethodnu dužinu, nikad na sebi nema akcenat: *шѹнак, сѹдац, јàрам* i dr.; *вàрош*, izgleda, treba shvatiti kao *вâрош*

³ Niže akcenat kratkoga sloga obilježavam znakom ` , akcenat dugoga sloga znakom ´.

(kod Vuka *várouši*). – Krajnji dugi slog čuva staro mjesto akcenta: *od goré, s vodóm, od zemľé, грацки́, држѣ́, држѣ́, чијѣ́, текѣ́, мушкѣ́* (nom. ž. r.), *плетѣ́м, читѣ́м, уздѣ́р, стражѣ́р, настѣ́р, мојѣ́м, косѣ́јер* (sic!), *не́мдесѣ́т, шездесѣ́т, једно́м, јуна́к, не́та́к* (*nĕt nārā*, а пятница [dan u nedělji – prim. prev.] – *не́так*), *седла́м* itd. Tek se poneđe чује друго mjesto akcenta: *поздѣ́вѣ* 3. l. mn., *у́чѣ, зѣ́би* 3. l. jed. Ali ako krajnjem dugom slogu prethodi drugi dugi slog, akcenat izgleda pada na prvi od tih slogova: *od Rujѣ́ке* (uostalom krajnje *e* u gen. jed. učinilo mi se kratkim). – U slogovima u sredini zapaža se uobičajeno čakavsko mjesto akcenta; tako pri kratkom slogu koji prethodi akcentu nalazimo: *она́мо, то́нути, рука́ма, судѣ́ја, уда́рац, батѣ́на, ку́жѣ́на, коби́ла, кула́таст, љуба́зан, кумбу́ра, кућѣ́ља, домаћѣ́на* (gen. mn.), *дубодѣ́лина, дубѣ́ки, лива́да, лисѣ́ца, пи́шѣ́ца, кова́чѣ́ца, господа́рица, тамни́ца, трпѣ́за, парѣ́пче, хвали́ша, дели́ја, маму́за, гостиѣ́оница, вјѣ́нча́ти, терезѣ́је, поту́рица, чу́тура, чита́ју, постѣ́ља, омла́дина, од очѣ́ју, налѣ́зи, произво́ди, трго́винѣ́м* (kod Vuka *трговина*), *четѣ́ри, порѣ́дица, Цѣ́тиње* itd. Uz prethodni dugi slog: *сѣ́дѣ́ли, за́кѣ́ну, чељѣ́дѣ́та, тѣ́жѣ́ти, га́сѣ́ти, гѣ́лѣ́ти, пѣ́сѣ́ти, прѣ́глава́к, свѣ́то́сти, мла́доња, прѣ́дѣ́сет, краљѣ́вство, на́ро́да, прѣ́лика, прѣ́ло́зима, на́рну́ти* itd. Izuzeći su veoma rijetki: *зѣ́сјѣ́ница* umjesto očekivanoga *зѣ́сјѣ́ница, га́тата* umj. *га́та́ти, сачѣ́вали* umj. *сачѣ́ва́ли, вла́дали* umj. *вла́да́ли; на́хија* umj. *на́хија, скакава́ц* umj. *скака́вац, по́даде* umj. *пода́де*. Katkad sam čuo dva kratka akcenta na dva susjedna sloga: *рука́ма, стражѣ́ра, ста́рјѣ́шина*. – Dugi slog u sredini riječi pod akcentom: *подго́рје, начѣ́ше, отѣ́ћи, лежа́ше, творѣ́ње, хоте́ћи, јѣванђѣ́ље, безѣ́мље, учѣ́ху, домаћѣ́и, зиму́шњи, назѣ́вај, у́жѣ́ва́нѣ́и, примѣ́ра́н, осу́ђѣ́нога, плетѣ́ње, држа́ње, љѣ́војка, мага́рца, четѣ́ртѣ́и, пло́ди́мсе, туђѣ́зѣ́мка*; ponekad sam čuo dva akcenta: *отѣ́ћи, прѣ́мѣ́рица, у́зѣ́ти, отѣ́ти, прѣ́клѣ́ти, на́чѣ́ше*. Često poslije dužine sloga nijesam čuo akcenat prethodnoga sloga: uporedo s *кра́ва́р, по́слѣ́г, у́здѣ́ж, че́гѣ́ст, го́спѣ́д, жѣ́дрѣ́ба́д, ска́дрѣ́ни, ја́во́р* itd., pri čemu mi se dužina činila pod akcentom, primijetio sam *суна́ице* (umj. *сѣ́наи́це*), *буква́ра, про́клѣ́то, пека́р, пи́пѣ́н, дарѣ́внѣ́и, узда́х, желѣ́д, желѣ́да, жени́нство, матерѣ́нство* (umj. *ма́терѣ́нство*). U sljedećim riječima primjećivao sam dužinu, ali mi se činilo da je neakcentovana: *бу́дѣ́м, ла́бѣ́д, мо́лѣ́, ѣ́сти, пљѣ́ју, прѣ́ђѣ́м, ѣ́згѣ́нѣ́и, љѣ́тѣ́с* i dr.

2. Od Dušana Vukotića iz Čeva između ostaloga zapisao sam sljedeće riječi:

Но́га, же́на, ру́ка, ви́но. – Ога́нь, чоба́н, одмо́р, обје́д, това́р, чоба́нѝн, ме́ждѝ, вече́ра̑с, па́рѝн, а́лѝ па́ун, гу́бер, ру́чак. – Господа́р, пасти́р, плетѝм, држи́м, петдесе́т. – Држа́ти, вели́ки (kod Vuka ве́ликѝ), вје́нча̑ти, вече́ра̑ске, гра́ни̑ца, то́ља̑га, дру́кѝцѝе, о́жи̑ца, а́льїне, о́гњѝло, чо́рби̑ца, тала́га̑на, о́ти̑ша̑о і о́ти̑ша̑ (kod Vuka о́ти̑ша̑о), то́ну̑ти, трго́ви̑на

(kod Vuka *трговина*), *пљувати*, *грмѹша* itd.; ali *губера*, *старјешина*, *гусјеница*, *подаде*, *посвојити*, *сјекира*; s dvostrukim akcentom čuo sam *тољага*, *постеља*, *вечера*, *телета*. – *Писати*, *повратити*, *лупежа*, *лончића*, *тужити*, *тражити*, ali *пѹтати*, *сивоња*, *младоња*, *журити*, *гасити*, *давати*, *гатати*; s dvostrukim akcentom čujao sam: *лупежа*, *жмурити*, *тужити*, *тражити*, *шетатице* i dr. U *мелуд* (*жёлуд*), *пекар*, *кравар*, *скадрани* uopšte nijesam čuo akcenat prvoga sloga; ali pored *јавор*, *послушан*, *мазање*, *сјећање*, s neakcentovanom dužinom kako mi se učinilo, u *јаблан*, *чела́д*, *јаза́вца* dužina mi se učinila akcentovanom.

3. Od Šćepana Roganovića iz Cuca.

Вода, *глава*. – *Йорган*, *козлац* (neka trava), *огањ*, *корет*, *качамак*. – *Зубун*, *челё* (gen. jed.), *држé*, *стоји́*, *одлетé*. – *Магаре*, *магарац*, *мјезинац*, *корито*, *лопата*, *коприва*, *мајкина душица* (trava), *јегуља*, *позови мени тога чобана*, *несрећа*, *сестрица*, *мљечика*, *вечера*, *молим вас на трпезу*, *кашика*, *жерáva*, *мрћава*. – *Челадета*, *тражио*, *лужити*, *лупежа*; ali uporedo *млатити*, *тражити*, *писати*, *сивоња*, *лончића*. – Два akcenta čuo sam u *четири*, *телета*, *молитва*, *младоња*, *пѹтати*. Umj. *опаки*, *неопрана*, *облаци* (i *облаци*). Umj. *ријека*, *звјезда* – *ријека*, *звјезда*, što ukazuje i na *глава*, *рука*, *вино* umj. *глава*, *рука*, *вино*.

4. Od Ane Đurašković iz Njeguša (učiteljica u Nikšiću; ima izvandredno istančan sluh).

Село (ali *сѣла*), *ријека*, *рука*; između izgovora *ријеку* i *ријека* primjećuje se razlika; u *ријека* završni se slog izgovara visoko, u *ријеку* on je nizak. – *Језик*, *зубат*, *голобрад*, *пашеног*, *отай* (*ä* mijenja stare *ѣ*, *ѥ*), *отишай*, *ражањ*, *огањ*, *поса*, *межд*, *чобан*, *парин*, ali *пайн* (jasno sam čuo dugo *y*), *губер*, *чучег*. – *Делија*, *гусјеница*, *грмљети*, *мезимац*, *мамузе*, *постаратисе*, *паринче*, *терезије*, *тражиња*, *сјекира*, *омодрити*, *чобану*, *чобаница*, *ломити*, *постеља*, *пануче*. – *Плетем*, *водом*, *од горé*, *држим*, *читам*, *педесет*, *господар*, *пастир*, *туђинка*, *држање*, *ђевóјка*, *плетéње*. – Међутим, uporedo i: *четириста* (umj. očekivanoga *четириста*), *омладина*, *чѹтура*, *однэсѹ*; *гулити*, *жмурити*, *давити*, *тражити*, *пѹтати*, *млатити*, *повратити*, *младоња*. Veoma često gđa Đurašković ima u riječi dva akcenta: *ноћа́с*, *стража́ра*; *давати*, *лупежа*, *писати*, *омлатити*. Два akcenta čuo sam i u riječima kao *пекар*, *пипун*, *узду́ж*, *узда́х*, *скада́рка*, *скадрани*, *кравар*, *мазање*.

5. Pero Kostić iz Hercegovine (živi u Nikšiću) ima nesumnjivo štokavske akcente, ali i kod njega sam mogao pozitivno da primijetim u mnogim rije-

A. A. ŠAHMATOV

čima dva akcentovana sloga: *ỳздàти, нòбјèћи, лòмìти, зрм̀уша, зрм̀љèти, злòчèст, јесèнàс, нòћàс, з̀убàтта* (sic!).

S obzirom na nedovoljnost odrađenih zapažanja, a naročito zbog toga što se pri slabome poznavanju živoga srpskog govora ne mogu osloniti na svoj sluh, uzdržavam se od bilo kakvih zaključaka u vezi s tim u kakvom su odnosu ovde opisane vrste akcenata prema čakavskoj i štokavskoj akcentuaciji.

A. A. ŠAHMATOV

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF ACCENTS IN SLAVIC LANGUAGES

This paper was published as an offprint from the *Proceedings of the Department of Russian Language and Literature of the Imperial Academy of Sciences*, Volume III (1897), Book 1, St. Petersburg, 1898, pp. 1-34. Šahmatov supports his observations on the history of accents in Slavic languages by examples he noted in Montenegrin speech patterns (Čevo, Njeguši), and since he is one of the first dialectologists to have studied Montenegrin speech patterns the translation of this study is of great importance for Montenegrin dialectology.

Key words: *Accentology, Dialectology, Montenegrin speech patterns*